

MARTYNO JANKAUS INDĖLIS Į MAŽOSIOS LIETUVOS MUZIKINĘ KULTŪRĄ

DAIVA KŠANIENĖ

Klaipėdos universitetas
Herkaus Manto g. 846, LT-92294 Klaipėda, Lietuva
El. paštas: ksaniene@balticum-tv.lt

Martynas Jankus (1858–1946), kultūros veikėjas, spaustuvininkas, oratorius, aušrininkas, kovotojas dėl lietuvių teisių Mažajoje Lietuvoje, savo ilgamete veikla lietuviybės labai pelnęs Mažosios Lietuvos patriarcho vardą, įnešė nemažą indėlį ir į krašto muzikinę kultūrą. Beveik kiekvienoje Mažosios Lietuvos lietuviškoje kultūrinės muzikinės raiškos srityje M. Jankus paliko didesnę ar mažesnę pėdsaką. Tautinio atgimimo propaguotojas, kovotojas su germanizacija, M. Jankus aktyviai veikė XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje steigiant Mažosios Lietuvos lietuvių kultūrinės, dažnai su muzikine veikla susijusias draugijas ir organizuojant jų darbą. Straipsnio tikslas yra atskleisti M. Jankaus indėlį į Mažosios Lietuvos muzikinę kultūrą, aptarti jo nuopelnus kultūros (muzikos) draugijų veikloje, liaudies dainų puoselėjimo ir propagavimo srityje. Darbų, nagrinėjančių M. Jankaus muzikinę veiklą, nėra. Straipsnyje remiamasi senąja periodika bei archyvine medžiaga.

R e i k š m i n i a i ž o d ž i a i: Martynas Jankus, choras, liaudies daina, giedotojų draugija, liaudies dainų rinkinys.

MAŽOSIOS LIETUVOS KULTŪROS (MUZIKOS) DRAUGIJŲ ORGANIZATORIAI IR DALYVIAI

Vos peržengęs savo dvidešimties metų amžiaus slenkstį, Martynas Jankus jau bendradarbiauja su 1879 m. spalio 14 d. Tilžėje įkurta vokiškąja Lietuvių literatūros draugija; dirba joje kartu su kitais Mažosios ir Didžiosios Lietuvos kultūros veikėjais – Martynu Šerniumi, Viliumi Gaigalaičiu, Jonu Vanagaičiu, Marta Zauniūte, Jurgiu Banaičiu, Jonu Basanavičiumi, Antanu Ba-

ranausku, Kazimieru Būga, Antanu Juška ir kitais [15, 26–27]. Per savo gyvavimo laiką (iki 1923 m.) draugija sukaupė, moksliskai apibendrino ir paskelbė gausios medžiagos iš lietuvių tautosakos, kalbos, istorijos, tautodailės, literatūros, etnografijos, mitologijos, taip pat iš lietuvių liaudies muzikos bei liuteroniškujų giesmių. Galime daryti prielaidą, kad M. Jankus dalyvavo ar bent pritarė daugeliui šios draugijos darbų. Tarp jų minėtini reikšmingi Mažosios Lietuvos muzikinės kultūros paminklai: lietuvių liaudies dainų rinkinys su

melodijomis – Christiano Bartscho *Dainų Balsai* (I t. – 1886, II t. – 1889) bei keturbalsiam chorui harmonizuotų liuteroniškų giesmių rinkinys – Woldemaro Karolio Tado Hoffheinzo *Giesmių balsai* (1894).

Ch. Bartscho rinkinyje *Dainų Balsai* yra 456 dainos su melodijomis ir tekstų vertimais į vokiečių kalbą. Sudarytojas į rinkinį sudėjo įvairių rinkėjų – Martino Ludwiko Rhesos, Oskaro Kolbergo, Endriaus Budriaus, Peterio von Bohleno, Eduardo Karolio Gisevijaus, Augusto Schleicherio, Frydricho Kuršaičio, Georgo Heinricho Ferdinando Nesselmanno, Adalberto Bezenbergerio, Georgo Sauerweino, Simono Stanevičiaus ir kt. užrašytas bei savo surinktas liaudies dainas. Čia sukauptos būdingiausios Mažosios Lietuvos lietuvių liaudies dainos, užrašytos Tilžės (23), Pilupėnų (48), Širvintos (71), Enskiemų (16), Klaipėdos, Stalupėnų, Įsruties, Pilkalnio, Kintų, Vilkųškių, Ragainės, Šilutės ir kt. apylinkėse [2]. Neabejotina, kad daugumą jų žinojo ir mokėjo M. Jankus. Nuorodos prie melodijų liudija, kad medžiaga buvo surinkta per 1820–1882 metus.

W. K. T Hoffheinzo *Giesmių balsai* – pirmasis lietuviškų giesmių pritaikymo keturbalsiam giedojimui pavyzdys. Šimto penkiolikos harmonizuotų giesmių melodijos užrašytos Tilžės, Klaipėdos, Lauksargių, Piktupėnų apylinkėse (užrašė W. K. T. Hoffheinzas, mokytojai Adomas Einaras ir Mikelis Genys). Jas keturiems balsams harmonizavo Tilžės vokiečių bažnyčios vargonininkas, choro vadovas Peteris Wilhelmas Wolffas ir Tilžės lietuvių bažnyčios vargonininkas M. Genys.

Atrinkdamas rinkiniui giesmes, sudarytojas W. K. T. Hoffheinzas pirmiausia atkreipė dėmesį į tas melodijas, kurios savo ritmika, intonacijomis, derme, struktūra artimesnės lietuvių liaudies dainoms ir labai paplitusios tarp lietuvininkų. Kai kurios panaudotos giesmių melodijos yra ne kas kita, kaip senosios lietuvių dainos, kurioms buvo sukurti „nuobažnieji“ tekstai. Pats W. K. T. Hoffheinzas leidinio pratarmėje rašė, kad šių giesmių gaidos panašios į liaudies dainų balsus.

Giesmių Balsų atsiradimo istorija – kūrybinio lietuvių ir vokiečių bendradarbiavimo pavyzdys. Tikėtina, kad netiesiogiai prie rinkinio gimimo prisidėjo M. Jankus ir Vydūnas (Vilhelmas Storostas) tuo metu pradėjęs Tilžėje aktyvią muzikinę veiklą, profesiniais reikalais artimai bendravęs su P. W. Wolffu.

Lietuvių literatūros draugijoje M. Jankaus veikla atsispindėjo netiesiogiai, o steigiant Mažosios Lietuvos lietuviškas kultūros draugijas jis buvo vienas aktyviausių organizatorių ir idėjinių vadovų. Nepavykus įkurti sumanytos lietuviškos mokslo ir apšvietos draugijos (nepaisant Georgo Sauerweino, Jono Basanavičiaus, Jono Šliūpo ir kt. pastangų), pažangiausi Mažosios Lietuvos lietuviai ėmėsi ryžtingesnių veiksmų, nes lietuviškos draugijos būtinybė Mažojoje Lietuvoje jau buvo pribrendusi. M. Jankus, Jurgis Mikšas, Kristupas Voska ir Ernstas Weyeris 1885 vasario 15 d. paskelbė, kad Tilžėje įsteigė „Lietuvišką draugystę – „Birutę“. Šalia įvairiausių kultūrinių darbų: susirinkimų rengimo, paskaitų, lietuviškų

knygų leidimo ir kt., „Birutė“ daug dėmesio skyrė meno propagavimui – rengė lietuvių šventes su vaidinimais, muzika, dainomis. Draugijos pirmininkai dažnai keitėsi. Jais buvo J. Mikšas, Vilius Bruožis, G. Sauerweinas, Dovas Zaunius, Jurgis Lapinas ir kt. 1889–1892 metais „Birutei“ pirmininkavo M. Jankus. Jo vadovavimo laikui artėjo draugijos dešimtmetis. Tad ne be M. Jankaus pastangų švenčiant „Birutės“ jubiliejų buvo surengtas pirmasis Mažojoje Lietuvoje viešas lietuviškų dainų koncertas, sukėlęs besiklausančių lietuvininkų begalinį nustebimą ir džiaugsmą. Dainas atliko iš Tauragės pakviestas vokalinis ansamblis (penkios moterys ir du vyrai).

Ansamblis susirinkusiems labai gražias ir muzikališkai vertingas dainas padainavo. <...> Ant pasveikinimo padainavo pažįstamąją „Byrutę“, tad „O Lietuva, motinėle mano“ labai gražiai skambančiais balsais. Potam tapę jos užprašytos pranešti dainelę Girėno [G. Sauerweino – D. K.] „Lietuvininkais mes esam gimę“. <...> Ketvirta daina „Pasveikinimas lietuvių“, o paskutinė „Lietuvininko pypkelis“. Ši paskutinė buvo dainelė visai ypatinga ir dyvino gražumo ir linksnumo. <...> Po koncerto jos [dainininkės – D. K.] nuėjo į užpakalinę stubą ir iš ten dar daugybę susirinkusiųjų, kurie turėjo išmanymą jų dainų balsų ir dar daugiau girdėti geidė, dainomis gaivino. Pabaigoje Enzys Jagomastas muzikai palydint atliko Girėno giesmę „Gals yr’ tylėjims“ [3].

Įsitikinus, kad tokie renginiai yra labai naudingi žadinant tautinius jausmus, ugdant lietuviškumą, nuspręsta šventes rengti du kartus per metus – vasarą ir žiemą. Be vai-

dinimų, paskaitų, „Birutės“ šventėse žmonės labiausiai laukdavo dainų, muzikos.

1895 m. rudenį „Birutės“ draugijos vadovų rūpesčiu pradėtas steigti savo choras. Jam vadovauti buvo pakvietas V. Storostas (Vydūnas), kuris tuo metu jau buvo pradėjęs vadovauti Tilžės bažnyčios lietuvių chorui. 1896 m. vasario 16 d. šis vyrų choras (vienuolika dalyvių) draugijos šventėje Tilžės šaulių namuose padainavo keletą lietuvių liaudies dainų iš Vinco Kudirkos *Kanklių* rinkinėlio: „Oi eisiu, eisiu“, „Šeriau žirgelį“, „Ant kalno karklai siūbavo“ ir kt. Tai buvo pirmasis Mažosios Lietuvos lietuvių choro koncertas. Choras gyvavo trumpai. Paskutinį kartą jis pasirodė 1897 m. birželio 20 d. Tilžėje vykusioje šventėje, kur atliko dainas: „Ko liūdi, putinėli“, „Anksti rytą kėliau“, „Trake berželis stovėjo“, „Kur banguoja Nemunėlis“, „Tilžėj buvom, Tilžėj gėrėm“.

Iširus „Birutės“ chorui, jos šventėse iki 1899 m. dalyvaudavo Tilžės lietuvių giedotojų draugija. Vėliau, kilus nesutarimų tarp birutininkų ir Tilžės lietuvių giedotojų, į „Birutės“ draugijos šventes buvo kviečiami įvairūs ansambliai, chorai iš Didžiosios Lietuvos.

Kviestinių chorų pasirodymai, nors ir malonūs, negalėjo patenkinti ambicingų birutininkų. Todėl dar kartą imtasi steigti savo chorą. Jam vadovauti pakvietė Tilžės ir Katinavos kantorių Albertą Johanną Niemanną. Naujasis „Birutės“ choras debiutavo 1909 m. vasario 14 d. žiemos šventėje. Muzikiniu požiūriu atgimusi „Birutė“ vėl su dainomis, vaidinimais lankydavosi Klaipėdoje, Ragainėje, Lazdynuose, Žibuose, Piktupėnuose,

Vyžuose, Širvintoje, Natkiškiuose, Skaisgiuruose, ant Rambynų kalno.

M. Jankus atidžiai stebėjo „Birutės“ ir Tilžės lietuvių giedotojų veiklą, domėjosi jų meniniais užmojais, dažnai rašydavo atsiliepimus apie įvairius renginius. Yra išlikusi rankraštinė jo recenzija apie Vydūno pjesės „Birutininkai“ pastatymą 1910 metais [8].

„Birutė“ su savo darbais, švenčių, koncertų, vakarų rengimu, choro pasirodymais, vaidinimais ir kita lietuviška veikla rodė pavyzdį ir davė impulsą tautiškai nusiteikusiems Mažosios Lietuvos lietuviams, ypač jaunimui, burtis į naujas, atskiras savo vietovių lietuviškas draugijas, organizuoti choras. M. Jankus ir čia neliko nuošalyje, savo kalbomis, tikinimais keldamas lietuvininkų dvasią.

Dar 1901 m. kovo 13 d. Priekulėje vykusiame dideliame lietuvininkų susirinkime M. Jankus pasakė aistringą kalbą: *Brangūs lietuvininkai ir lietuvininkės, matydami, kaip iš visų pusių mus mūsų naikintojai apsiaučia ir mūsų sentėvių kalbą išnaikinti nor, negalime rankas į sterblę sudėję ramiai žiūrėti, bet turim tokiems naikintojams prieš stotis ir su jais kovą užimti už savo būvį, likimą ir laimę. Į kovą stodami, negalim viens arba du, bet turime vienybėje visi ik vieno eiti, o vienybę galim įgyti tiktai per susidraugavimą ir gruntavimą lietuviškų draugysčių* [5, 303].

Birutininkų (Jono Smalakio, Adomo Brako ir kt.), tarp jų ir M. Jankaus, pastangomis nuo 1911 m. pradėjo steigtis įvairių Mažosios Lietuvos vietovių jaunimo draugijos – Katyčių „Vainikas“, Rūkų „Ąžuolas“, Pagėgių „Rūta“, Lankupių „Jaunimas“,

Lauksargių „Žiedas“, Senujų Vainočių „Dobilas“, Kulmių „Spindulys“, vėliau – Plikių „Beržas“, Dobilų „Liepa“, Laukininkų „Lelija“ ir kt. Dauguma jų turėjo savo, nors ir nedidelius, choras. Nuo 1912 m. susibūrusios į lietuviškų draugijų „Santarą“ jos rengė bendras ir atskiras šventes, kuriose būtinai turėjo dalyvauti chorai.

Viena gausiausių draugijų, turėjusių itin stiprų chorą, buvo Klaipėdos „Aida“, įsikūrusi 1919 metais. 1922 m. sausio 25 d. taip pat Klaipėdoje įsisteigusi „Aukuro draugija tautos kultūrai kelti“ išvystė itin plačią, visa apimančią veiklą. M. Jankus ir joje buvo vienas aktyviausių dalyvių. Jis kartu su Jokūbu Stiklioriumi, A. Braku, Jurgiu Sauga, Viliumi Gaigalaičiu ir kt. nenuilstamai rūpinosi ne tik draugijos bibliotekos steigimu, parodų, dramos spektaklių, literatūrinių vakarų rengimu, lietuviškų knygų platinimu, pedagoginės spaudos leidimu, knygyno steigimu, bet ir koncertų, švenčių su dainomis rengimu.

1923 m. Klaipėdos kraštui susijungus su Didžiąja Lietuva, minėtų ir naujų giedotojų draugijų veikla dar labiau suaktyvėjo. 1932 m. prie „Aukuro“ draugijos įsikūrė greitai tapusi vienu stipriausių Klaipėdos krašto chorų „Vaidilutė“, vadovaujama talentingo muziko, operos solisto, Klaipėdos muzikos mokyklos mokytojo Stepono Sodeikos. Šis choras tapo ir 1934 m. įkurtos Klaipėdos operos choru.

Visos giedotojų draugijos, tęsdamos „Birutės“ ir Tilžės giedotojų draugijos tradicijas, kartu koncertuodavo įvairiose krašto vietovėse. Svarbiausia ir nuolatine kasmetė

draugijų susibūrimų, švenčių vieta buvo Rambyno kalnas, kurio geroji ir globojanti dvasia buvo M. Jankus.

Rambyno šventės su muzika, dainomis, šokiais yra unikali Mažosios Lietuvos kultūrinio muzikinio paveldo dalis. Pranas Alšėnas klausia: *kas gi ten, Bitėnuose ir Rambyne, tą viską darė? Atsako: Be abejonės, pagrindinis „spiritus movens“, t. y. ašis, apie kurią ir toliau sukosi visas gyvenimas ir tvarka – buvo Mažosios Lietuvos kovotojas, vėliau už tai Patriarcho vardą gavęs, Martynas Jankus. Ir Elzė Jankutė [1, 101–102].*

Rambyno šventėse dalyvaudavo visos Mažosios Lietuvos giedotojų draugijos ir chorai iš Didžiosios Lietuvos (Tauragės, Kauno). Vienas svarbiausių vaidmenų nuo 1907 iki 1933 m. tekdavo Tilžės lietuvių giedotojų draugijai. Šių švenčių įkvėpėjais, spinduliuojančiais pakilią, dvasingą atmosferą, buvo Vydūnas ir M. Jankus. Per kiekvieną šventę jie sakydavo įkvepiančias patriotines kalbas. Greta Vydūno, M. Jankus buvo žinomiausia ir mylimiausia tautinės veiklos asmenybė Mažajoje Lietuvoje.

Šventės Rambyne Vydūno ir M. Jankaus dėka tapdavo pakiliomis lietuvių tautos manifestacijomis. Marius Katiliškis rašė: *Laivai plaukė Nemunu veždami dainuojančias ekskursijas iš Kauno, plaukė iš Klaipėdos, Kintų... Kupli ir balta Martyno Jankaus barzda plėvė savo ties aukuru. Sutemos užsklendė žvaigždėtą maršką ant pušų, o po jų šakomis jau buvo tamsu ir šmėžėjo moteriški rūbai, bolavo palapinės, kūrenosi laužai, ir garsi kalba, ir nedrąši daina, ir tirštas užšesys ėjo per išretintą mišką. <...> Būriavosi jauni*

ir seni. Juos atvedė senovės ilgesys ir nerimas. Jie turėjo nuostabų reginį – Nemune žioravo šimtai ugnių. Pačiame Rambyno skardžiuje degė ir pleškėjo dervos statinaitės, pakeltos į medžius ir pririštos ant stulpų. <...> Pačiame minios tankumyne, pakeltas ant rankų plaukė aukuro link žmogus (Vydūnas), kurio šiai šventei trūko, kaip liūdesio vakaro dainai. Aštrūs senyvo veido bruožai rėžėsi į minią ir gerumu spindėjo gilios akys įvairiaspalvėse šviesose ir atsimušė tūkstančiuose akių. Jis stovėjo ant paaukštinimo, sudėtomis prie krūtinės rankomis ir jo žodžius priėmė suklususi tyla. ... O klausėsi jo mirtinoje rimtyje, kaip klausomasi pranašo ir audras raminančio, kaip tiesos ir suraminimo skelbėjo [12, 33].

Po pasakytų kalbų Rambyne suskambėdavo chorų balsai, sukdavosi šokėjų rateliai. Atskirai dainuodavo visi atvykę kolektyvai su savo dirigentais, o šventės pabaigoje nuaidėdavo galingas visų dalyvių bendras choras, kuriam su polėkiu, įsijautimu, išraiškingais, plastiškais mostais diriguodavo Vydūnas.

M. Jankus visokeriopa palaikė 1927 m. birželio 6–7 dienomis Klaipėdoje organizuojamos pirmosios Mažosios Lietuvos lietuvių dainų šventės idėją ir prisidėjo ją rengiant. Likus vienam mėnesiui iki šventės pradžios, lyg generalinės repeticijos daugelyje vietovių vyko giedotojų draugijų vakarai, koncertai. Gegužės 19 d., kaip įprasta, surengta tradicinė Rambyno šventė, kurios jungtiniam chorui dirigavo Vydūnas ir Jurgis Atraškevičius. Šioje šventėje, be Vydūno, įkvepiančią kalbą pasakė ir M. Jankus [6].

Pasisekusi pirmoji Mažosios Lietuvos lietuvių dainų šventė, kurioje skambėjo vien

lietuviškos dainos, kaip ir kitos dvi (1933, 1938 m.), su kaupu išpildė M. Jankaus lūkesčius, puoselėtus nuo ankstyvos jaunystės. Joje daug dėmesio buvo skiriama Mažosios Lietuvos dainų ir giesmių repertuarui. Jos programoje skambėjo Alberto Storosto „Tai ženkime artyn“, „Linelius roviau“, „Tai gėrėjosi manim motinėle mylima“, „Kad žengiau per kiemužį“, „Vai kilau, kilau“, Karlo Janzo „Amžius po amžių“, P. W. Wolffo „Ir išdainavau visas daineles“ [14, 358]. Visos šios dainos buvo M. Jankui žinomos ir labai mėgstamos. Šventėje taip pat buvo atliktos Česlovo Sasnausko „O, kaip augtų“, „Kur bėga Šešupė“, Juozo Žilevičiaus „Pabuskim iš miego“, „Čia kraštas liūdnas“, „Anoj pusėj ežero“, Juozo Gudavičiaus „Kur giria žaliuoja“, Mikalojaus Konstantino Čiurlionio „Šėriau žirgelį“ ir kt. [14, 359].

LIAUDIES DAINŲ PROPAGUOTOJAS

M. Jankui neįkainojamas dvasinis turtas, lietuviybės saugotoja ir nešėja buvo lietuvių liaudies daina. XX amžiaus 4 dešimtmetyje M. Jankus, kalbėdamas apie XIX a. pabaigos giedotojų draugijas, yra pasakęs: *Anais priešpaušdos metais lietuviybė klaipeidiečių ir prūsų lietuvių tarpe daugiausia buvo palaikoma per dainą ir lietuvių kalbą. Prieš 50 metų pas mus plačiai veikė „Birutės“ giedotojų draugija, ir tuo metu visame krašte plačiai skambėjo lietuviškų dainų melodijos* [1, 29]. Iš tikrųjų padėtis buvo šiek tiek kitokia. Visuotinis liaudies dainų skambėjimas XIX a. pabaigoje buvo daugiau M. Jankaus ir kitų kultūros žmonių siekiamybė.

Lietuvių liaudies daina XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje dėl istorinių bei socialinių sąlygų, religinės situacijos Mažojoje Lietuvoje išgyveno nelengvus laikus. Jos arealas tolydžio siaurėjo. Dainą gožė vis labiau plintanti liuteroniška giesmė. Visada egzistavusi šalia liaudies dainos, giesmė ilgainiui ją pakeitė, perimdama netgi dainos socialinį ir psichologinį vaidmenį. Minimu laikotarpiu liaudies daina skambėjo vis rečiau. Tai yra pastebėjęs evangelikų liuteronų kunigas, giesmytų leidėjas profesorius V. Gaigalaitis. Savo autobiografijoje jis su širdgėla minėjo, jog labai mažai jo gimtinės apylinkėse (Ragainės apskrityje) bedainuojamos liaudies dainos. Įsišaknijusi surinkimų tradicija, draudusi dainuoti dainas ir raginusi tik giesmes giedoti, dar labiau siaurino dainos erdvę. Mykolas Biržiška 1919 m. su nuoskauda pratarė, kad *vienintelė ‘Lied’, kurią tuo metu tebežinojo, buvo tikibinė giesmė* [4, 53].

Ir štai tuo metu, esant tokiai nelengvai situacijai, M. Jankus visomis išgalėmis gairino liaudies dainą. Pirmiausia jis jau XIX a. paskutiniiais dešimtmečiais savo spaustuvėje Tilžėje šalia kitų leidinių leidžia lietuvių liaudies dainų tekstų bei lietuvių poetų dainuojamų eilių rinkinius. Daugiausia spausdino G. Sauerweino, Mikelio Hofmano, J. Mikšo, Viliaus Bruožio, Ksavero Vanagėlio, Antano Baranausko, Maironio, V. Kudirkos, Prano Vaičiaičio, savo paties ir kt. eiles. Tuo svariai prisidėjo prie „Birutės“ draugijos dainuojamojo repertuaro kūrimo. 1891 m. dideliu 2000 egzempliorių tiražu išspausdino 15 dainų tekstų leidinį *Byrutės dainos: visiems tikriems lietuvininkams, ypa-*

čiai *Byrutės draugams pavestos*. Jame tokios dainos kaip „Jaunųjų lietuvininkų giesmelė“, „Byruta“, „Op! Op! Kas ten, Nemunėli?“ („Regėjimas“), „Lietuviška tu giminėlė“, „O Lietuva motinėle“, „Kur banguoja Nemunėlis“, „Per pušynėlį, per eglynėlį“ („Mergytės sirgimas“), „Beauštančiai dienuželei“ („Sesytės išleidimas“) ir kt. [7].

Po metų 1892 m. pasirodo M. Jankaus rūpesčiu išleistas leidinys *Naujos dainos* su 48 dainų tekstais. Čia pakartotos dainos iš *Byrutės dainų* rinkinio. Tačiau pridėta daug naujų: „Pailsimas“ („Noriu miego, saldaus miego“), „Ant kalno malūnėlis“, „Mergelė“ („Mano mergelė tai darbininkė“), „Padainuosiu gražią dainą“, „Šalta žiema šalin eina“, „Ei pūtė, pūtė šiaurus vėjelis“, „Temsta dienele, skamba dainelė“, „Oi, skauda, skauda mano širdelę“, „Sėdžiu už stalelio, žiūriu pro langelį“, „Šviesi saulė teka, šalta rasa krinta“, „Ei tu rūtele, mano žalioji“, „Ei, jojau, jojau, jodams dūmojau“, „Iš marių krito juods debesėlis“, „Aukšti kalnai, margi dvarai“, „Šėriau žirgelį per metelį“, „Aš vis viens žalnieriukas“, „Po mano tėvo stiklo langelių“ ir kt. [10].

Tais pačiais metais pasirodo dar vienas rinkinėlis, pavadintas *Juokaunos dainos*, kurių čia tik dvi („Maušos vargai“). Tačiau šis leidinėlis turi tęsinį *Tėvyniškos dainos* [11].

Lietuvininkų bendruomenei tokių leidinių labai stigo, tad 1907 m. M. Jankus išleidžia rinkinį *Linksmos dainelės, pavestos Lietuvos jaunuomenei*. Nors jame daugelis dainų kartojasi iš ankstesnių leidinių, tačiau yra ir naujų: „O! Likie sveika, brangiausia

Lietuva!“, „Kalėdininkai“, „Ant kalno karklai siūbavo“, „Lietuvos atminimas“, „Giria ir lietuvis“ („Miškas ūžia, verkia, gaudžia“), „Karvelėli paukštuželi“, „Tautiška daina“ (Kudirka), „Raseinių krašto daina“ („Už Raseinių ant Dubysos“), „Atsisveikinimas“ („Sudiev, kvietkeli tu brangiausias“), „Aš vargdienė merguželė“ ir kt.

M. Jankus išleido ir daugiau dainų rinkinių. Tarp jų minėtini *Lietuviškos ir seniausios dainų knygelės* (1882), *Lietuviškos dainos broliams žemaičiams* (1901) ir kt. [13].

LIAUDIES DAINŲ MOKOVAS

Ypač daug M. Jankus nusipelnė saugojant, puoselėjant ir platinant liaudies dainą, asmeniškumu pavyzdžiu veikdamas aplinkinius. Jo šeimos namuose muzikai, dainai buvo skiriamas ypatingas dėmesys. Daina buvo M. Jankaus ir jo artimųjų savastis. Muzika, daina nuolat skambėdavo šviesiuose patriarcho namuose. Didžiojo kambario kampe stovėjo pianinas, kuriuo namiškiai ir svečiai dažnai paskambindavo. Tai gražiai aprašė P. Alšėnas: *Jau sutemus, po vakarienės, sėdėdamas savo aukštoje kėdėje, Martynas Jankus užtraukė senovišką, negirdėtą dainą. Kristupas jam pritarė smuiku. Elzė, tai įeidama, tai išeidama – irgi niūniavo. Atrodė, kad nuo Rambyno pūstelėjo senųjų dievaičių dvasia ir senoviškos dainos žodžiais ji liejosi į Jankų šeimos narių sielas* [1, 328].

M. Jankus, didysis lietuviybės puoselėtojas, lietuviškos muzikos propaguotojas, ne tik kitus ragino neužmiršti savo tautos dainų, bet ir pats buvo lietuvių liaudies dainų mokovas, puikiai jas dainuodavęs ir be galo

daug jų mokėjęs. Daininga, muzikali buvo visa M. Jankaus šeima. Išlikusios užrašytos ir netgi įdainuotos į plokšteles M. Jankaus dainos šiandien yra brangintinas, turįs didelę išliekamąją vertę Mažosios Lietuvos lietuvių muzikinis paveldas. 1922 m. žymus lietuvių muzikas, Klaipėdos konservatorijos įkūrėjas Stasys Šimkus iš M. Jankaus užrašė 48 dainas su melodijomis. Vėliau, 1933 m. M. Jankus į Tautosakos archyvo plokšteles įdainavo 53 dainas, o jo dukra Elzė – 15. Tačiau, deja, šiuo metu Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto fonotekoje belikusios tik devynios M. Jankaus įdainuotos dainos.

Malonu, kad 1995 m. išleistoje knygoje *Lietuvininkų žodis* iš 122 publikuotų Mažosios Lietuvos liaudies dainų, randame net 37 M. Jankaus dainų melodijas: „Vai, kur nužėgliuos“, „Sėdžiu už stalelio“, „Anksti rytą rytužį“, „Už jūrelių, už marelių“, „Kol augau pas močiuzę“, „Netankiai jojau tais vieškelėliais“, „Beaustančiai aušružėlei“, „Mamužė mano“, „Aš vis viens žalnieriukas“ ir kt.

Meilę liaudies dainai M. Jankus skiepijo ir visuomenėje, ir savo šeimoje. Juozas Tumas Vaižgantas 1925 m. prisiminė: *O lietuviškoms dainoms gelbėti M. Jankus mokė tų lietuviškųjų, kurios dar buvo neišnykusios, ir jų išmoko bent 200, ir dabar tebemoka jas rečitatyvu niūniuoti bei ilgiausių eilėraščių atmintinai deklamuoti; jas vokiškoms raidėmis spausdiniais skeleidė jau nuo 1881 metų. Nežinojęs Juškos rinkinio, kurs vos dabar tebuvo Kazanijoje pasirodęs, Jankus drąsiai pavadino savo rinkinį – seniausiomis dainomis. Iš pradžių iš to pasityčiota; vis dėlto imtasi lietuviškai*

dainuoti. Pamėgo lietuviškas liaudies daineles net patys kaimynai vokiečiai [20, 157].

Dukra Elzė taip pat mokėjo daug savo krašto dainų. Jau daug vėliau, 1971 m., Kanados nacionalinio muziejaus Liaudies kultūros centro išleistoje plokštelėje „Rūtų vainikas“ yra trys E. Jankutės įdainuotos dainos: „Negi rūstas augau“ (šią dainą dažnai dainuodavo M. Jankus), „Labs ryts, labs vakars“ ir „Ei, žirge žirgeli mano“. Šią plokštelę 2003 m. šio straipsnio autorei atsiuntė Kanados lietuvė Irena Šernaitė-Meiklejohn.

M. Jankus į Lietuvos muzikos istoriją įėjo ir kaip žinomos, dažnai ir šiandien chorų atliekamos dainos žodžių autorius. Poetinis M. Jankaus talentas, jo eilės neliko nepastebėtos vieno žymiausių tarpukario Lietuvos kompozitorių, Klaipėdos konservatorijos įkūrėjo, simfoninio orkestro steigėjo S. Šimkaus. Jis M. Jankaus eilėraščiui sukūrė chorinę dainą „Apynėlis“.

Plačiašakėje M. Jankaus visuomeninėje kultūrinėje veikloje ryškia gija išsiskiria jo nuopelnai Mažosios Lietuvos muzikinei kultūrai.

IŠVADOS

M. Jankus – vienas iš XIX a. pabaigos–XX a. pirmosios pusės Mažosios Lietuvos lietuvių kultūros ir muzikos draugijų organizatorių ir dalyvių, pirmosios Mažosios Lietuvos kultūros draugijos „Birutė“ organizatorius ir vadovas, nuolat aktyvinęs draugijos kultūrinę ir muzikinę veiklą. Periodinėje Mažosios Lietuvos spaudoje nuolat nušviesdavo „Birutės“ draugijos bei Tilžės lietuvių giedotojų draugijos veiklą, koncertus, vaidinimus.

M. Jankus buvo kasmetinių Rambyno muzikos švenčių organizatorius ir dvasinis vadovas, oratorius, daug prisidėjo prie Mažosios Lietuvos lietuvių dainų švenčių organizavimo (1927, 1933, 1938). Jis buvo

lietuvių liaudies dainų (žodinių tekstų) leidėjas, paskelbęs nemažai rinkinių, puikus lietuvių liaudies dainų atlikėjas, visą gyvenimą gaivinęs ir puoselėjęs šį brangų tautinį muzikos paveldą.

NUORODOS

1. ALŠĖNAS, Pranas. *Martynas Jankus*. Cleveland, 1967, p. 29, 101–102, 328.

2. BARTSCHAS, Christianas. Apie melodijas. Iš *Christianas Bartschas. Dainų balsai*. Vilnius, 2000, p. 33.

3. Byrutės šventė. *Nauja lietuviška ceitunga*. Tilžė, 1895, vasario 22 d.

4. BIRŽIŠKA, Mykolas. *Lietuvių dainų literatūros istorija*. Vilnius, 1919, p. 53.

5. Iš lietuvininkų krutėjimo. *Saulėtaka*, Tilžė, 1901, nr. 14, p. 303.

6. JAKUBĖNAS, Vladas. Gimnazijų chorų varžyboms pasibaigus. *Lietuvos aidas*, Kaunas, 1937, birželio 17 d.

7. JANKUS, Martynas. *Byrutės dainos: visiems tikriems lietuvininkams, ypačiai Byrutės draugams pavestos*. Tilžė, 1891.

8. Jankaus fondas. Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 103, lap. 1.

9. Jankaus fondas. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto archyvas, LTR7 pl. CD 1, 01–07.

10. JANKUS, Martynas. *Naujos dainos*. Tilžė, 1892.

11. JANKUS, Martynas. *Juokaunos dainos*. Tilžė, 1892.

12. KATILIŠKIS, Marius. Pažintis su Vydū-

nu. Iš *Vydūnas*: Vydūno 80 m. amžiaus sukakčiai paminėti. Detmold (Vokietija), 1948, p. 33.

13. KAUNAS, Domas. *Mažosios Lietuvos knyga*. Vilnius, 1996.

14. KŠANIENĖ, Daiva. *Muzika Mažojoje Lietuvoje: lietuvių ir vokiečių kultūrų sąveika (XVI a.–XX a. 4 dešimtmetis)*. Klaipėda, 2003.

15. KŠANIENĖ, Daiva. *Mažosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto muzikos bei kultūros veikėjai (XVI a.–XX a. pirmoji pusė)*: biografinis žinynas. Klaipėda, 2000.

16. *Linksmos dainelės, pavestos Lietuvos jaunumenei*. Tilžė, 1907.

17. PETROŠIENĖ, Lina. *Lietuvininkų etninė muzika: tapatumo problemos*. Klaipėda, 2007.

18. RAMUTIS, J. Lietuviška draugija „Byrutė“ Tilžėje. *Byrutė*, 1910, nr. 8, p. 122.

19. *Rūtų vainikas*: Kanados nacionalinio muziejaus Liaudies kultūros centro išleista plokštelė (A Garland of Rue). 1971. D. Kšanienės asmeninis archyvas.

20. TUMAS, Juozas. Martynas Jankus. *Lietuvių literatūros draudžiamąjį laiką paskaitos*. Kaunas, 1925, p. 157.

21. ŽILEVIČIUS, Juozas. Mažosios Lietuvos liaudies muzikos bruožai. Iš *Mažoji Lietuva. Studia Lituanica I*. New York, 1958, p. 259.

MARTYNAS JANKUS: CONTRIBUTION TO THE MUSICAL CULTURE OF LITHUANIA MINOR

DAIVA KŠANIENĖ

Abstract

Martynas Jankus (1858–1946) was a cultural activist, printer, public speaker, member of the *Aušra* Society, and fighter for the rights of Lithuanians in Lithuania Minor, who earned the name of the patriarch of Lithuania Minor by his Lithuanian activities and made a great contribution to the musical culture of the region. M. Jankus left a lasting imprint in almost every field of the Lithuanian cultural-musical expression in Lithuania Minor. An advocate of national rebirth, a fighter against Germanization, M. Jankus was active in the establishment of Lithuanian cultural societies (frequently related to musical activity) and in the organization of their work in the late 19th – early 20th century.

As soon as he turned 20, M. Jankus started collaborating with the German *Society of Lithuanian Literature* founded in Tilsit on October 14, 1879, and he worked alongside other cultural activists of Lithuania Great and Lithuania Minor. One can assume that Jankus participated in, or at least supported, most of the works of that society, including the publishing of significant monuments of musical culture of Lithuania Minor: a collection of Lithuanian folk songs with scores *Dainų Balsai* ('Voices of Songs') by Christian Bartsch (Volume 1 in 1887 and Volume 2 in 1889), as well as a collection of Lutheran hymns harmonized for a 4-voice-choir *Giesmių balsai* ('Voices of Hymns') (1894) by Woldemar Karl Theodor Hoffheinz.

Even though M. Jankus' activities in the *Lithuanian Literature Society* were reflected indirectly, he was one of the most active organizers and ideological leaders in establishing Lithu-

anian cultural societies in Lithuania Minor. Having failed to establish the intended society of Lithuanian science and education, the progressive Lithuanians of Lithuania Minor took resolute measures, as the time was ripe to have a Lithuanian society in Lithuania Minor. On February 15, 1885, Martynas Jankus, Jurgis Mikšas, Kristupas Voska and Ernst Weyer declared that they established the Lithuanian Society *Birutė* in Tilsit. Next to different cultural activities, the *Birutė* Society paid a great attention to the popularization of art via arrangement of Lithuanian festivals with performances, music, and songs. Chairmen of the *Birutė* Society changed frequently. In 1889–1892, it was chaired by M. Jankus. During his chairmanship, the 10th anniversary of the Society was approaching. It was also due to his efforts that, during the celebration of the anniversary, the first public concert of Lithuanian songs took place in Lithuania Minor, and it brought to the audience of the Lietuvninkai great surprise and joy. In the autumn of 1895, by the efforts of the leaders of the Society, the *Birutė* choir started to form. V. Storostas (Vydūnas), who at the time had begun to work with the Lithuanian choir of the Tilsit church, was invited as the leader of the *Birutė* choir. On February 16, 1896, during the festival of the Society, the choir performed several Lithuanian songs from V. Kudirka's *Kanklės* collection at the Tilsit Riflemen's Home.

M. Jankus was deeply interested in the activities of Lithuanian choristers from the *Birutė* and Tilsit choirs and in their artistic plans, and frequently wrote reviews of different events.

Among his manuscripts, a review of the performance of Vydūnas' play *Birutininkai* 'Members of the *Birutė* Society' in 1910 was found.

Thanks to the *Birutininkai*, including M. Jankus, starting with 1911, youth societies in different places of Lithuania Minor started forming. Since 1912, having got together into the *Santara* of Lithuanian societies, they held common and separate festivals with the compulsory presence of choirs.

All the chorister societies followed the tradition of the *Birutė* and Tilsit Chorister Societies and regularly gave concerts in different places of the region. The major and permanent place of annual meetings and festivals of the societies, with M. Jankus as the soul of the events, was Rambynas Hill.

M. Jankus supported the idea of the first Song Festival of the Lithuanians of Lithuania Minor in Klaipėda on June 6–7, 1927, and contributed to its preparation. The successful first Song Festival of the Lithuanians of Lithuania Minor, as well as the following ones in 1933 and 1938 in which Lithuanian songs alone were performed, met M. Jankus' expectations cherished from his early youth. In those festivals, great attention was paid to the repertoire of songs and hymns of Lithuania Minor.

For M. Jankus, the Lithuanian folk song was a spiritual treasure, the protector and carrier of Lithuanianness. He made every effort to revive the folk song. In the late 19th century, in his printer's shop in Tilsit, next to other publications, he published collections of Lithuanian folk songs and of poems of Lithuanian poets performed as songs.

The greatest merit of M. Jankus is his achievements in protecting, cherishing, and popularising the folk song and by that, setting his environment a good example. In his home, music and song enjoyed special attention. The song was the identity of M. Jankus, of his family and friends. M. Jankus, the great fosterer of Lithuanianness, advocate of Lithuanian music, was a connoisseur of Lithuanian folk songs; he knew a great number of them, performed them beautifully, and urged other people not to forget the songs of their own nation. All the family of M. Jankus were excellent singers. The surviving songs of M. Jankus, recorded both on paper and in musical records, form an especially valuable part of the musical heritage of the Lithuanians of Lithuania Minor.

In the versatile social-cultural activities of M. Jankus, his merits to the musical culture of Lithuania Minor stand out especially distinctly.

Įteikta 2008 m. gruodžio mėn.